

V Č e e h á c h již při stavovské inženýrské škole r. 1718 v Praze založené zřízena byla péčí stavů českých v »stavovské strojní síni« vzácná sbírka modelů a strojů, podobně při stavovské akademii v Olomouci (r. 1724) zvláštní »ekonomické museum«. Počátkem let 1830. Průmyslová Jednota v Praze zařídila k podnícení vynalézavosti veřejně přístupný »kabinet« vzorků a modelů, strojů a přístrojů, vynálezů a pomůcek domácího a cizího původu, za londýnské výstavy r. 1862 dal Vojta Náprstek v Praze podnět k založení Českého průmyslového musea dle vzoru kensingtonského, aby předváděním výrobních pomůcek pokročilejší ciziny zvyšována byla technická úroveň našeho průmyslnictva a živnostnictva, museum doplňováno však později výhradně předměty národopisnými. R. 1898 založeno obchodní komorou v Praze ke zvelebení maloživnostnictva t e c h n o l o g i c k o p r ů m y s l o v é m u s e u m v Praze, jehož stálá výstava moderních strojů a pomůcek výrobních pro maloživnostníky, později jako neúčelná zrušena a činnost obrácena v jiné směry vzdělávací. R. 1907 dal autor podnět, aby z chystané tehdy výstavy obchodní komory v Praze byly získávány objekty pro zřízení t e c h n i c k é h o (t e c h n i c k o h i s t o r i c k é h o) m u s e a, které potom v prosinci 1909 skutečně v Praze na Hradčanech otevřeno.

§ 28. Úvěr průmyslový a maloživnostenský.

I. Rozeznáváme

1. úvěr zařizovací, ježž výrobce přijímá na opatření pozemků, budov, na zakoupení strojů, patentů a pod., podobný rolnickému úvěru držebnostnímu a melioračnímu a tedy svojí povahou dlouhodobý.

2. úvěr provozovací na opatření surovin a pomocných látek, na placení mzdy dělnické a nájemného, a tedy svojí povahou krátkodobý,

3. úvěr platební, ježž výrobce poskytuje kreditováním hotového zboží odběratelům.

II. Veliká investiční potřeba moderního strojního velkopřůmyslu vzbudila i zde nezbytnost dlouhodobého nevypověditelného úvěru jako dříve již v zemědělství; ani v průmyslu není žádoucí, aby milionový úvěr k průmyslovým novostavbám, strojnímu zařízení a j. investicím poskytnutý mohl býti na několik měsíců vypovězen, neb aby v dobách peněžní tísně a úvěrových restrikcí byly dlužníkovi

ukládány nové závazky (vyšší úrok nebo provize, kvota z čistého výtěžku, účast ve správě podniku, právo revise obchodních knih jeho a pod.).

Byla tedy v život uvedena nová forma dlouhodobého úvěru, dílčí dluhopisy, založené na hypotečních úvěrech průmyslovým podnikům poskytnutých, jejímž nejobtížnějším problémem jest stanoviti aspoň přibližně spolehlivé zásady pro odhadnutí hypoteční hodnoty průmyslových podniků, úvěr hledajících. V Rakousku byly zákonem z 27. prosince 1905 ř. z. č. 213 vydány zvl. předpisy o t. zv. založených bankovních dluhopisech na majitele znějících nebo indosací převoditelných, o úhradu zvlášt' kvalifikovanou se opírajících (dluhopisy komunální, železniční, meliorační, průmyslové a pod., v Čechách i bankovní dlužní úpisy České průmyslové a Živnostenské banky.).

Méně obvyklou formou jest u nás, že akciové společnosti průmyslové uzavírají prioritní zápůjčky, vydávající prioritní obligace, jichž majitelé mají bezpodmínečné přednostní právo na jejich zúročení z výtěžku podniku a přednostní právo druhdy hypotekou (u dolů, železnic a pod.) zajištěné i ku jmění společnosti naproti akcionářům resp. ostatním věřitelům.

III. Úvěr provozovací a platební jsou svoji povahou oba krátkodobé, co do právní formy zpravidla směnečné. Buď totiž banka přijímá a koná platy za továrníka, spravuje jeho pokladnu a znajíc tedy jeho poměry, poskytne mu osobní úvěr buď kontokorrentní (v běžném účtu, prostým obtižením ve svých knihách) nebo na směnku, kterou dle potřeby opět sama může dát diskontovati (úvěr provozovací). Nebo továrník dodav odběrateli zboží na úvěr, obtíží cenou tohoto zboží odběratele v svých knihách (otevřené knihovní pohledávky, také u maloživnostníků velmi časté) nebo vydá na něj směnku, kterou tento (odběratel) nebo i jeho banka akceptuje a kterou továrník může své bance v diskont dáti nebo svým věřitelům k zajištění svých vlastních závazků odevzdati.

IV. Úvěr bankovní jakožto ryze osobní přístupen jest ovšem toliko větším podnikům, svým majetkem nebo obchodními styky větší záruku poskytujícím, nikoliv masse maloživnostnictva. Avšak právě drobné živnostnictvo potřebuje úvěru byt i ne přímo zařizovacího, alespoň provozovacího.

Skrovný provozovací kapitál, s jakým řemeslník pravidelně samostatně pracovati začíná, záhy bývá vyčerpán úvěrem, jež jest nucen poskytovatí zákazníkům, často zbytečně sečkáni se dožadujícím. Pohledávky docházejí mu nepravidelně, nespolehlivě, po dlouhých měsících, zpravidla právě ne v dobách, kdy peněz nejvíce potřebuje (před výplatou mzdy, nájemním terminem a pod.). Řemeslník, jehož kapitál provozovací rozplynul se ve velikou řadu olevřených pohledávek, je pak nucen nakupovati rovněž na úvěr draho a špatně. Nemá-li viditelného majetku nebo zámožných ručitelů, marně zpravidla se uchází o peněžní zápůjčku. Mělo-li tedy drobné živnostnictvo i domácí průmysl alespoň po úvěrní stránce býti posíleno v ne snadné soutěži s velkovýrobou, bylo problémem naléztí příhodnou hospodářskou a právní formu pro poskytování snadného a levného úvěru provozovacího maloživnostníkům. Když se málo osvědčily starší zápůjční pokladny, většinou na podkladě dobročinnosti spočívající, založil soudce H. Schulze r. 1850 v městečku Delitzsch i záložní spolek spočívající na svépomoci, t. j. nositeli podniku měli býti právě ti, kdož úvěru potřebovali, sami. Pokus se zdařil, a od té doby všude, v prvé řadě pro maloživnostenský úvěr, zřizovány svépomocné »občanské záložny« dle soustavy Schulze-Delitzschovy na těchto zásadách spočívající:

- a) Kdož úvěr hledají, utvoří společenstvo, které spravuje kromě vlastního majetku i kapitály od jiných osob (vkladatelů) uložené;
- b) počet členů jest neobmezen, každý člen musí míti jeden či několik podílů družstva;
- c) za dluhy společenstva (zejm. za vklady) ručí členové soli dárně (obmezeně či neobmezeně);
- d) čistý výležek se rozděluje dle podílů členských;
- e) běžné výkony správní provádí placené úřednictvo;
- f) zálohy poskytují se členům na ruční zástavu, hypotéku či rukojemství, na obchodní směnky nebo i v běžném účtě, zpravidla na krátké lhůty.

V ý h o d y těchto záložen jsou:

- a) emancipují výrobce od úvěrní závislosti na dodavatelích a umožňují tak výhodnější nákup za hotové;
- b) usnadňují převzetí větších objednávek, na něž by řemeslníkovi vlastní kapitál nestačil;
- c) donucují řemeslníka k přesné kalkulaci a knihvedení, povzbuzují smysl družstevní a připravují k provádění dalších úkolů

společenstevních (ke zřizování družstev nákupních, odbytových, výrobních);

d) přijímající vklady, podněcují spořivost mass.

V. Dle těchto zásad zřizovány byly občanské záložny v Německu, kde počet úvěrních družstev dosáhl r. 1910 číslice 16.478, i v jiných zemích, někdy přímo jako t. zv. lidové banky. V Belgii zřízena první lidová banka r. 1864 v Lutychu, v Rusku první záložní spolek r. 1865, v Itálii první lidová banka k podniknutí Luzzattiho r. 1864 v Lodi, r. 1866 bylo jim dokonce dočasně (do r. 1874) propůjčeno právo emise bankovek, lidové banky dosáhly tam již r. 1906 počtu 829 s 132½ mil. lir vlastního kapitálu a slouží úvěrní potřebě všech stavů a města i venkova. Družstva úvěrní sestupují se pro vzájemné vyrovnání peněžních přehytků i potřeb ve svazy.

U nás byla první »záložní kasa« zřízena r. 1858 podnikem a přičiněním obuvnického mistra Jana Pláteníka ve Vlašim s hotově splaceným kapitálem 25 zl. konv. m. a do 10 let bylo jich, hlavně horlivou propagací Frant. Šimáčka v »Poslu z Prahy«, zřízeno na 250, již r. 1869 pak zřízena jako jejich ústřední finanční orgán Živnostenská banka v Praze.

Postupem času nabyly však četné občanské záložny, odcizivše se původnímu účelu úvěru maloživnostnického, rázu výdělkových podniků bankovních, staly se jakýmisi malobankami, které poskytovaly v prvé řadě úvěr hypotekární jakožto nejpohodlnější, nejbezpečnější a s nejmenší režií spojený, směnečný úvěr poskytovaly pak spíše lépe placeným vrstvám s pevnými důchody a větším podnikatelským nežli drobným živnostníkům, u kterých neměly záruky kromě osobních vlastností dlužnickových a u kterých by tedy teprve zkoumati musely úvěruhodnost, kontrolovati způsob použití úvěru, sledovali změny platební způsobilosti živnostníkovy a pod. Tím méně se mohly o maloživnostenský úvěr přímo interesovati větší ústavy peněžní, kterým by se pro nepatrné peněžní obnosy, o jaké zpravidla jde, a pro nákladnou režií teprv nevyplatil.

Hledány proto hlavně od let devadesátých min. stol. nové formy úvěrních organizací specificky maloživnostenských, a sice tak, že zřizovány buď samostatné, dle míst obmezené a dle spřízněných živností roztríděné záložny maloživnostenské, nebo živnostenské záložny jakožto přípojné ústavy u povinných stavevských společenstev živnostenských, čímž se mělo k opatření potřebného kapitálu využití též částečně nastřádaného jmění společenstevního — obmášejího tehdy

v Čechách asi 5'1 mil. korun — a zabezpečiti pronikavá známost osob úvěr hledajících i dosíci zvýšení zájmu pro odbornou organizaci stavovskou.

V. Veřejná správa zasahuje ve své pozitivní akci ke zvelebení drobných živností také v poměry živnostenského úvěrnictví jednak tím, že zabezpečuje z určitých fondů nebo dotací poskytování levného úvěru výrobním a j. družstvům živnostenským (nikoliv jednotlivcům), jednak že zařizuje peněžní ústavy pro poskytování bankovního úvěru záložnám svépomocným. V Prusku zřídil stát již r. 1895 ústřední společensstevní pokladnu posléze s kmenovým kapitálem 50 mil. M., také v Sasku a Bavorsku jsou podobná zařízení mimostátní a v Rakousku zřízena po několika starších pokusech a návrzích z let 1891—1911 před samým rozpadnutím se říše min. nař. z 13. července 1918 č. 259 ř. z. po pruském vzoru »rakouská společensstevní pokladna« ve Vídni k poskytování úvěru družstevním svazům i peněžním a úvěrním ústavům, t. j. k převádění peněžních přebytků aktivních družstev a svazů družstev a ústavům hůře postaveným.

V Čechách byl k podpoře živnostenských družstev dodávkových, strojových, nákupních a úvěrních zřízen sněmovním usnesením z r. 1898 zemský jubilejní fond úvěrní pro maloživnostníky a podobný fond pro úvěr maloroľnický a při něm utvořen svaz živnostenských záložen a družstev.

Světová válka vzbudila potřebu zvláštní úvěrní pomoci živnostníkům a obchodníkům, jejichž živnost ve válce službou vojenskou, službou pro válečné účely nebo všeobecnými válečnými poměry bez jejich viny poklesla nebo úplně zanikla, k tomu cíli, aby udrželi nebo zřídili živnosti v případech, kde pravidelný úvěr živnostenský nedostačí, a dále vdovám a dětem po těchto živnostních k dalšímu provozování živnosti. Úvěr za tím účelem byl upraven zákonem z 23. května 1919, č. 276 sb. z. (organizační řády pro jednotlivé země vydány 27. června 1919, č. 276 sb. z. a z 21. července 1919 č. 437 sb. z. pro Čechy, Moravu a Slezsko, 4. května 1920 č. 336 sb. z. pro Slovensko a 3. února 1921 č. sb. z. pro Podkarpatskou Rus). Úvěr tento jest úroční, do 11 let splatitelný, číselně obmezený (maximum zpravidla 6000 K), za závazky z poskytnutých úvěrů ručí ústavu úvěr poskytujícímu do 50% stát a po 10% země, zastupitelský okres, obchodní komora a obec. Zbývajících 10% záruky nese ústav, který úvěr poskytuje.

Úvěr má býti zpravidla obmezen na živnosti zařaděné do III. nebo IV. třídy všeobecné daně výdělkové, vyloučení jsou z něho živnostníci, kteří si mohou bez obtíží opatřiti dostatečný úvěr pravidelný, nebo jichž podniky nemohou býti trvale zachovány. Úvěru nesmí býti použito na osobní potřeby nebo výživu žadatelovu nebo k vypořádání starších jeho závazků.

Úvěr poskytuje se zpravidla do výše 6000 K, vždy na směnku s další zárukou (rukojemství, hypotéka, životní pojistka, cenné papíry a pod.), dlužníkovu manželka nebo družka musí bezpodmínečně přistoupiti jako spoludlužnice, podnik i se skladem zboží či surovin a celým ostatním jeho majetkem musí býti pojištěn proti ohni.

Musí býti dále zabezpečeno náležitě upotřebením úvěru, který může k tomu cíli býti místo v penězích poskytnut i v surovinách nebo v dílenském zařízení. Peníze nebo věci místo nich z úvěru poskytnuté nebo opatřené a výrobky z nich, pokud jsou v držení živnostníkově nebo třetí osoby pro něho, jsou do výše dosud nesplacené pohledávky z tohoto úvěru vyloučeny z exekuce.

Úrok z úvěru je pro všechny dlužníky jednotný a má býti co možno nízký a stálý. Sazbu jeho určuje čas od času ministerstvo obchodu (byla původně 4%, nyní 5%), jež může však ke zlevnění úvěru povolovati úrokové příplatky hrazené z 50% státem, ze 30% zemí a 20% obchodní komorou.

Úvěr má býti splácen ve lhůtách nejvýše pololetních, splácení počíná až po uplynutí prvního roku a po další tři léta mohou splátky býti určeny částkami nižšími, úvěr má však býti splácen nejdéle do 11 let, dlužník jej však může splatiti i předčasně kdykoliv. Zákon (§ 5) uvádí taxativně případy, v nichž úvěr může býti věřitelem zpravidla na tři měsíce vypovězen.

Orgány pro poskytování poválečného úvěru živnostenského jsou zemské komitety (pro organisování a řízení úvěrové akce v zemi a rozhodování v určitých případech), okresní a místní komitety v každém soudním okrese (zejména pro šetření o žádostech a povolování úvěrů v jednotlivých případech) a místní peněžní ústavy, které se k poskytování úvěrů přihlásily, je vyplácejí, nad řádným jejich použitím, splácením úroků i splátek bdí atd.